

УБИНАТЕ НА МАКЕДОНСКАТА
АРХИТЕКТУРА - СКОПЈЕ

арх.

ТОМОСКИ СОТИР

1899-1985

ТРИ СЛОБОДИ НА АРХИТЕКТОНСКО ТВОРЕЊЕ

арх.

ТОМОСКИ СОТИР

ТРИ СЛОБОДИ НА АРХИТЕКТОНСКО ТВОРЕЊЕ

- 1899 - роден во Битола
1918 - матурира; Франција
1924 - дипломира архитектура; Технички факултет, Белград

ПРВА СЛОБОДА – ПРОЕКТАНСКО ТВОРЕЊЕ

- 1924, Електрична централа (Крушевац)
1930, Назаринен комплекс (Крушевац)
1934, Кланица (Фирма Стефановиќ и синови), Крушевац
Поголем број индивидуални куќи и вили (Крушевац)

- Прогимназија (Свети Николе)
 Општински дом (Свети Николе)
 Прогимназија (Радовиш)
- 1935- Женска гимназија (Скопје), проектирал и извел;
 1938 награда "Св. Сава"
 1939 Радио-студио Скопје (Скопје), дооформување на идеј-
 ниот проект (начелно поставен
 од AEG и TF), изработка на глав-
 ниот проект и изведување
- 1938 - Пошта (Прешево)
 1940 Административен објект (Куманово)
- 1947- Раководи со проектното биро "Проектант" (Скопје)
 1950 Комплекс станбени згради (Охрид)
 Синдикален дом (Работнички дом со кино-сала)
 (Титов Велес)
- 1950- Општа болница (Дебар)
 1970 Центар за рехабилитација на глувонеми (Скопје)
 Амбулантен објект (Кратово)
 Административен објект на земјоделското стопанство
 "Мршевци" (Скопско)
 Ловечки дом (Крива Паланка)
 Основно училиште (Крива Паланка)
 Амфитеатар за Филозофскиот факултет (Скопје)
 (пред земјотрес)
 Станбено-управен објект (Крива Паланка)
 Станбено-управен објект "Шумско стопанство" (Охрид)
 Колективни станбени објекти (проекти - Архитектон-
 ски факултет - Скопје)
- Куќа на ул: "Мирче Ацев" бр.19 (Скопје)
 Куќа на ул: "Илинденска" бр.34 (Скопје)
 Куќа на ул: "Орце Николов" бр.113 (Скопје, сопстве-
 ност на Михајло Михајловски)
 Куќа на ул: "Маршал Тито" бр.144 (Скопје, сопстве-
 ност на Киро Хаџи-Крстев)
 Куќа на ул: "Франц Розман" бр.20 (Скопје, сопстве-
 ност на Перковски Данко)
 Куќа на ул: "Народна Револуција" бр.18 (Куманово),
 сопственост на Јакимовски Алек-
 сандар
- Музеј на НОБ (Скопје), Стара зграда на калето)
 адаптација
 Археолошки музеј (Скопје, објект пред земјотресот)
 адаптација

Сите наведени објекти се изведени.

ВТОРА СЛОБОДА — НАСТАВНО ПЕДАГОШКО ТВОРЕЊЕ

- 1945- Професор во Среднотехничко училиште (Скопје)
 1950
 1950- Доцент на Архитектонски факултет (Скопје)
 1951

- 1957 Вонреден професор на Архитектонски факултет
(Скопје)
- 1961 Редовен професор на Архитектонски факултет
(Скопје)
(Држи настава по група предмети од Историја на архитектура и уметност).
- Држи настава по предметот "Градежни конструкции" на Градежниот факултет во Скопје.
- Покрај материјата од матичните предмети одржува циклуси предавања од областана станбена архитектура, акустика, за ликот на архитектот.
- 1952 Издава скрипти: Архитектура и уметност на Стар век
Архитектура и уметност на Среден век
Архитектура и уметност на Нов век

ТРЕТА СЛОБОДА – НАУЧНО ТВОРЕЊЕ

- 1950–
1970 Интензивно работи на собирање на архитектонска и фото–документација од одблоста на народната архитектура во Македонија.
- Формира Институт за народна архитектура при Архитектонскиот факултет во Скопје
- Вклучува групи студенти по архитектура во работата на Институтот со што директно ги запознава со богатството на македонското наследство и ги оспособува за научен пристап во работата.
- Познава и изучува повеќе јазици (француски, германски, грчки, турски, влашки, бугарски и др.) кои му даваат голема предност во собирање на скапоцени документи за македонското градителство во минатото, особено од турските архиви.
- 1955–
1956 "Крушево и неговите куќи" (Зборник на Техничкиот факултет во Скопје).
- 1960 "Македонска народна архитектура" (Технички факултет – Скопје, Институт за народна архитектура
- 1964 "Судрување на современиот урбанизам со наследството на старото" (Стара градска архитектура и урбанизација на градовите, Охрид, декември 1964,

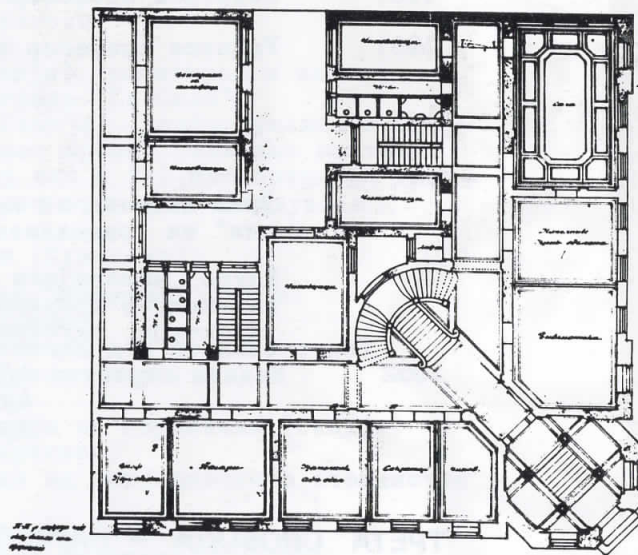
MEMENTO

Сеќавањата на Проф. Сотир Томоски ме враќаат во почетокот на педесеттите години, кога ги започнав студиите на тогашниот Архитектонски оддел на Техничкиот факултет. Тоа, всушност, беше контакт со Проф. Томоски преку предавањата и вежбите во првата студиска година. Во тоа време не ни слутев, дека мојата професионална дејност, ќе биде поврзана со материјата која тогаш ни ја толкуваше Проф. Сотир Томоски.

Евоцирањето на Проф. Сотир Томоски најмногу ми е сврзано за два предмета кои ги држеше професорот - Архитектура на стариот век и народна архитектура. И во едниот и во другиот тој го внесуваше сиот свој педагошки потенцијал и богатите искуства здобиени преку научно-истражувачката ангажираност, посебно во сфера на традиционалното градителство во Македонија.

Сеќавањата на тоа време сè уште се свежи: со едноставни зборови, неоптоварени со фразеологија, со јасна мисла, логична и привлечна воедно, ни ги откриваше високите дострели на архитектурата од старите епохи. Тој ни ја доловуваше креативноста на египетските, месопотамските, грчките и римски градители, кои создадоа капитални дела. Нè запознаваше со грандиозните градежни зафати кај египетските пирамиди и месопотамските палати, но не упатуваше и во префинетоста на креативната постапка на грчките градители - сè до маестралната идеја за архитектонскиот простор во римското градителство.

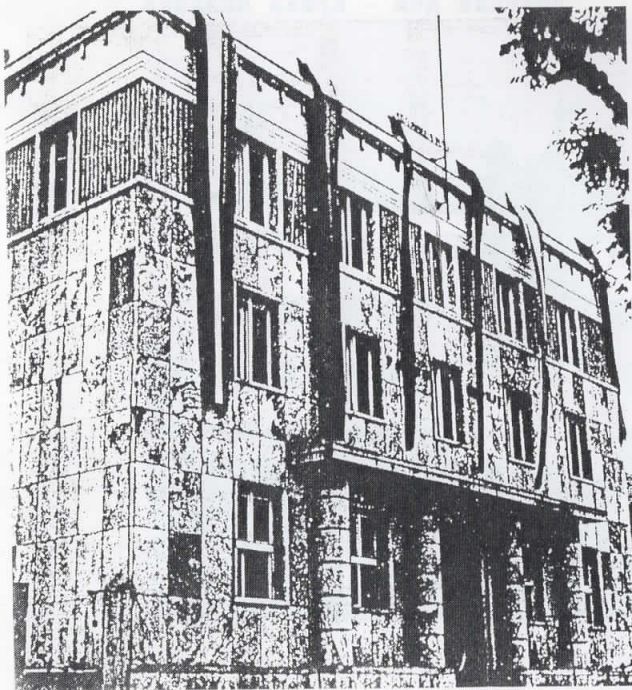
Притоа, неизоставно ни говореше за континуитетот во градителската дејност од најстари времиња па сè до денес. И не само тоа - тој во нас развиваше свест, дека сегашноста се заснива врз минатото.

Проект за објект - министерство, - 1926 (државен испит)

За прв пат, студентите се запознаваа со елементите на модуларноста, пропорцијата, ритамот композициските законитости и тн. што бездруго имало свои, соодветни, рефлексии во нивното натурано едуцирање.

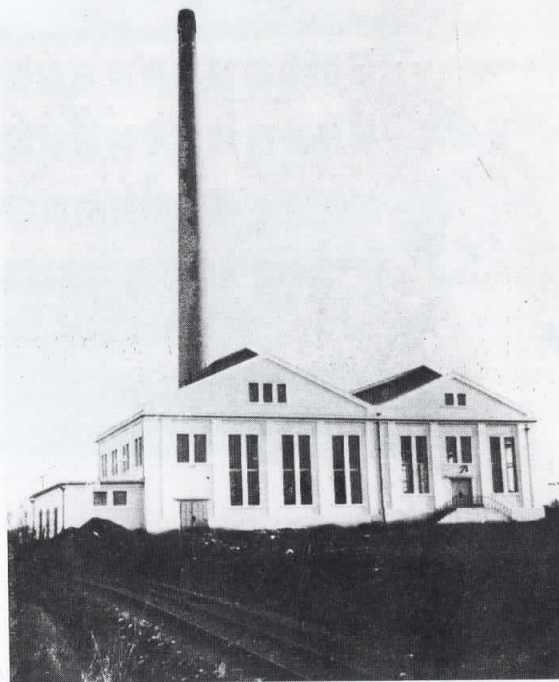
Неговите упаства за негувањето на цртежот како елементарна компонента на архитектонската дејност, за мене (а верувам и за другите) беше драгоценото искуство. Во таа смисла, навлегуваше и во такви детали како што е манипулирањето со моливот, основно средство за изразување на архитектот - како и на кој начин, соодветно да се користи - еластично и со можности за лесно и елегантно реализирање на скица и цртеж. Една навидум прозаична - но, всушност, значајна спознаја.

Радио-студио Скопје – Скопје, 1939
(дооформување на идејниот проект начелно поставен од AEG и TF, изработка на главниот проект и изведување)

Она што треба да се потенцира, тоа е неговата неисцрпна љубов кон архитектурата, кон вредностите кои таа ги досегнала во минатото. Дел од тие чувства, ненаметливо, но сугестивно успеал да ги пренесе на своите ученици. Јас, а и други од мојата генерација, за тоа сме му благодарни.

Посебно место во неговата педагошка и научна дејност зазема материјата од традиционалното градителство во Македонија, наречено – народна архитектура. Во разговорите со мене, знаеше честопати да каже, дека не постои ниту едно катче на Македонија во кое не навлегол, било да се работи за урбани или рурални содржини. Сопственото истражување на овој план, по неговата иницијатива, беше дополнето со собирање на материјалот преку формирањето екипи на студенти, кои (главно во летниот период) одеа на терен и прибираа драгоцен материјал во функција на истражувањата на традиционалното градителство а во рамките на институтот за народна архитектура при

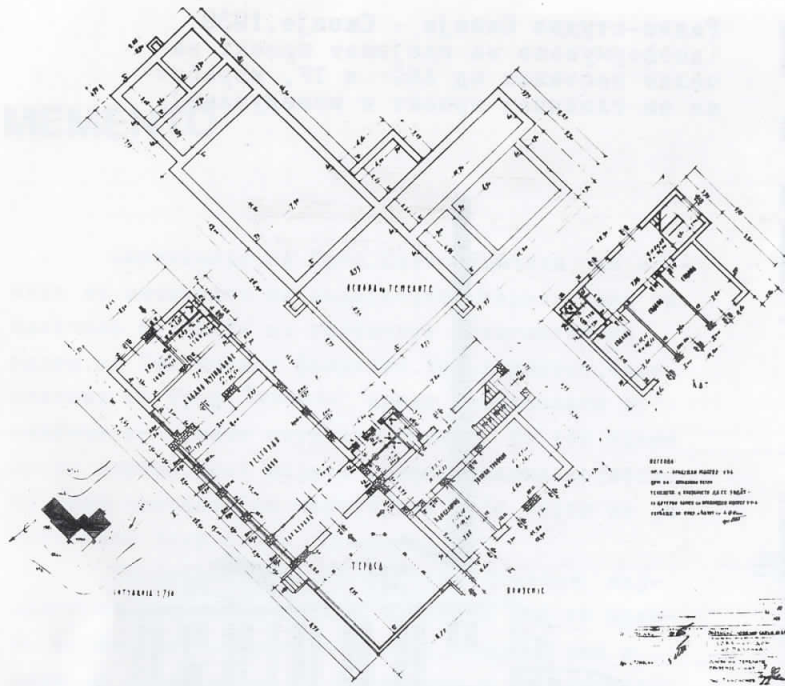
Електрична централа – Крушевац, 1924

Архитектонскиот факултет. Она што импонираше – тоа е присуство на голем ентузијазам на тогашните учесници во акцијата – студентите со љубов и исцело се ангажираа во реализирањето на задачата. Голем дел од таквото расположение, се должеше на духот кој го внесуваше проф. Томоски

Преку тие иницијативи, продолжени и со ангажирањето на неговите соработници, Архитектонскиот факултет, односно Институтот за историја на архитектурата и уметноста, денес располага со богата документациска граѓа од традиционалното градителство во Македонија, и тој тренд и натаму продолжува.

Ловечки дом – Крива Паланка

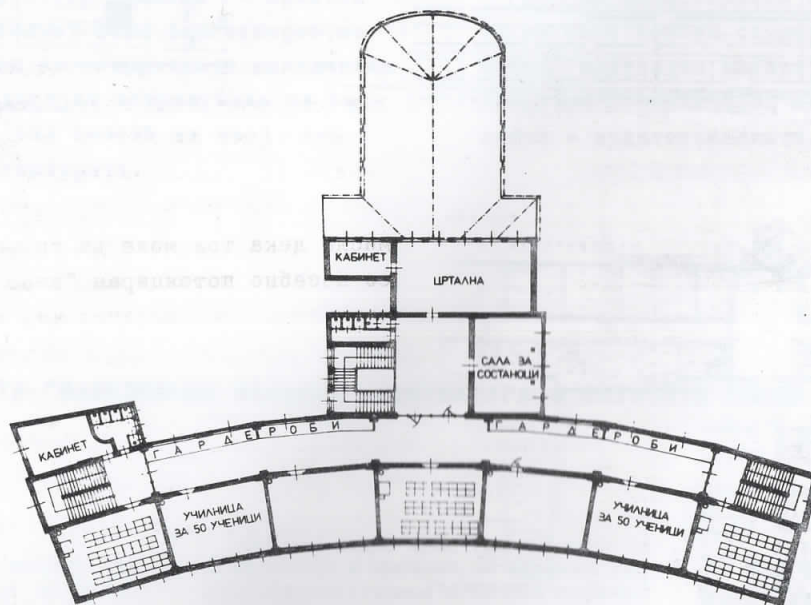

Комплекс станбени згради – Охрид, 1947

Изнесувајќи ги сопствените сознанија, можам да кажам дека проф. Сотир Томоски, како ретко кој, толку длабоко и интимно навлегол во суштината на традиционалното градителство на нашата почва. Не можам да ја одбегнам сопствената мисла дека тоа може да го реализира само личност со посебно потенциран "нерв" за нештата односно автентичен посленик кој изворно и аналитички ја истражува оваа креативна област. Како, инаку, да се протолкува неговото настојување, да во веќе подминато животно доба, го испратам во некое велешко село – веројатно "испуштено" од регистерот на дотогаш, направен увид во руралната архитектура. Да совлада десетина километри, за да ја дополни документацијата со нови податоци.

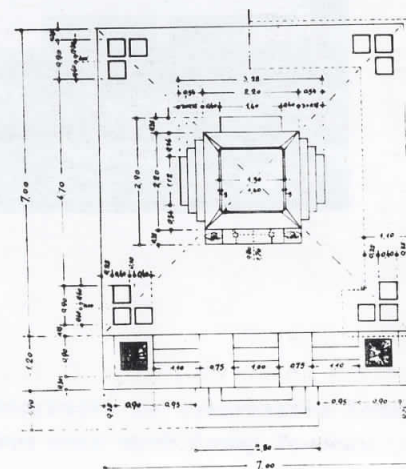
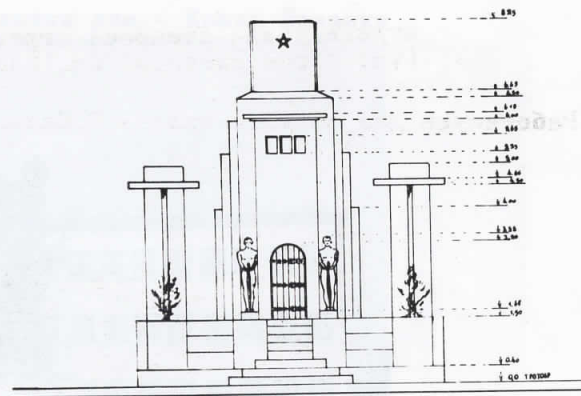
Како резултат на своите истражувања, проф. Сотир Томоски, ја остави за употреба на идните генерации својата книга "Македонска народна архитектура". Повеќе од насловот, оваа книга посе-

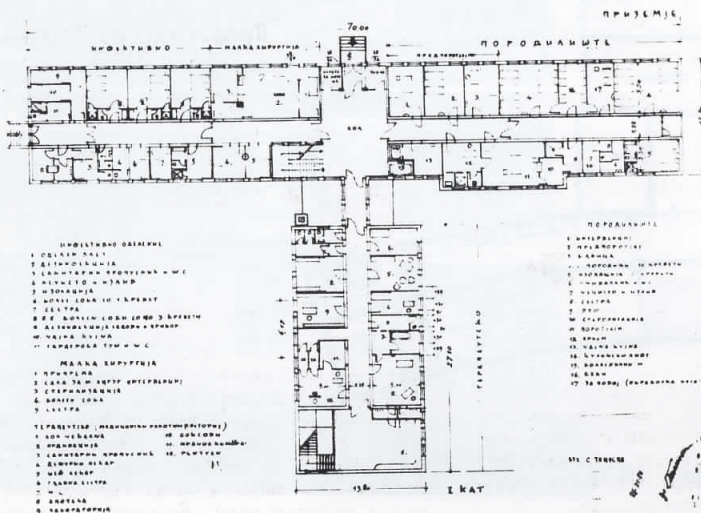
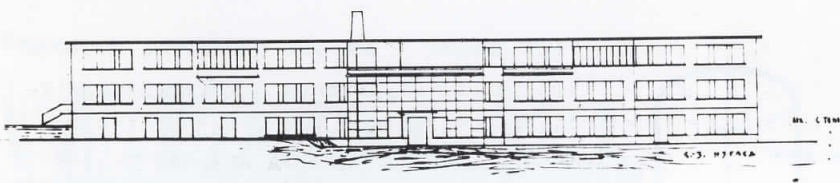
Денска гимназија - Скопје, 1935 - 1938 (награда "Св.Сава")

дува многоструко значење. За прв пат пред стручната и пошироката јавност беше презентираан материјал, кој сеопфатно ја претставува македонската традиционална архитектура. За стручњаците кои професионално се поврзани со ваков вид материја, за едукација на студентите и вљубениците на народното творештво, ова книга значеше и значи некој вид "библија" за народното творештво во архитектурата на нашата почва. Не постои магистерски труд, докторат, стручна публикација, која се допира до традиционалното градителство, а да не се споменува книгата на проф. Томоски. Ова дело на нашиот професор е посебна тема за анализа и валоризација.

Проект за споменик

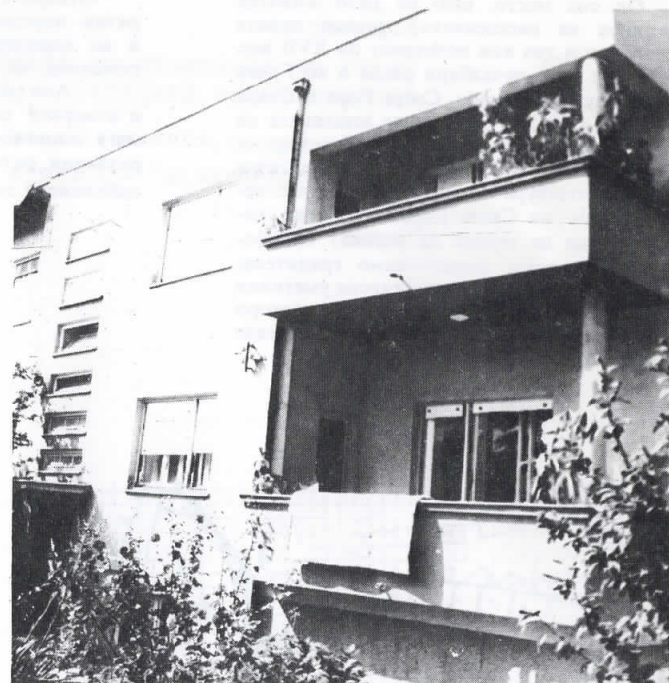
Општа бојница - Дебар, 1953

Индивидуална станбена зграда - Скопје
(ул: "Орце Николов" бр.113)

Работнички дом со кино-сала - Т.Велес, 1950

Делото на проф. Сотир Томоски - архитектонско, научно и педагошко, беше благотворно, посебно во раните години на современата македонска култура и допрва предстојат истражувања за вистинскиот допринос во таа смисла на овој пионер од сфера на архитектурата.

За мене, верувам дека го делам и мислењето на сите негови студенти, Проф. Сотир Томоски влегол во нашите срца и ни оставил многубројни сознанија за една од најубавите дејности - архитектонската.

Проф. Радомир Волиџец

ОД КНИГАТА "МАКЕДОНСКА НАРОДНА АРХИТЕКТУРА И НЕГОВИТЕ СКИЦИ И ВЕЛЕШКИ

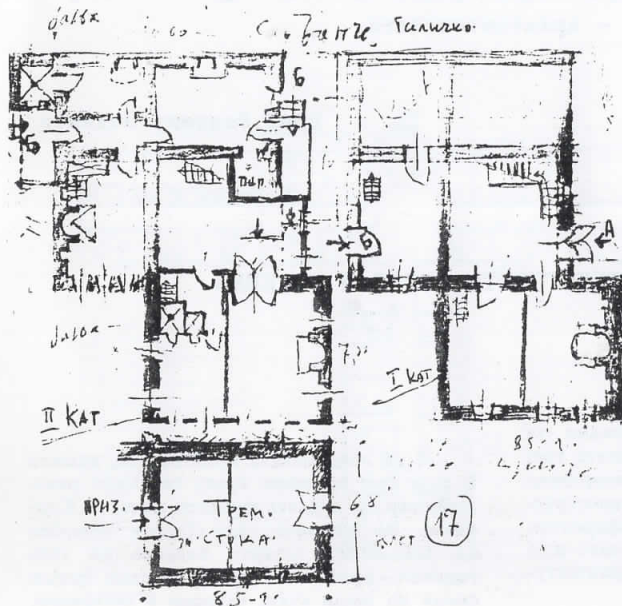
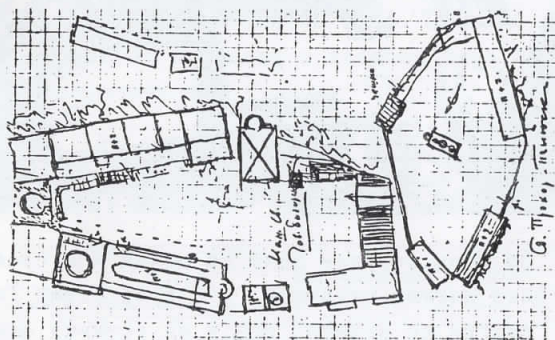
Народниот гениј, кој ја создаде оваа архитектонска убавина се роди во карпите на реканското подрачје, во една тешко пристапна но живописна природа, полна со контрасти. Тука секој чекор отвора нови видови, нови возбуди; чувството е постојано напрегнато, духот е буден.

Нашата стара кука, гола, облеана од сонце, воздух и зеленило, со нејзините тремови, чардаци и големи застаклени површини и живи бои и со нејзината скелетна конструкција не можеше да ги остави индиферентни чувствата на една уметничка душа како што е Corbusier, кој за современата архитектура бара да содржи слични својства.

И на современата архитектура, нашата ѝ даде свој придонес преку големиот револуционер на архитектонското поле, — Корбузије. Во неговото дело (Oeuvre complète од 1910—1929, четврто издание од 1946 година — Ерленбах, Цирих), гледаме бројни скици на наши куќи, чардаци и ентериери.

Од ова место, што не дало животен опстанок на населението, тргнале првите печалбари и тоа кон почетокот на XVII век. Некои од овие печалбари оделе и во Грчка — Македонија, Тракија, Света Гора и Стара Грција. Таму, тие је научиле вештината на градењето, на живописот и дуборезот; се запознале поодблизу со убавата класична грчка архитектура и живописните манастирски конаци на Света Гора. Природно надарени, тие не можеа да останат индиферентни во својот занает — само градители, туку се покажувале како вистински уметници штом им се давала прилика; а таа наскоро се здаде по силата на условите што владееле на Балканскиот Полуостров.

Отворите на ѕидовите поставени се во разни поредоци, како во вертикален така и во хоризонтален смисол. И по својата големина се разликуваат.

Ако ги изразиме ширините на масите и отворите со нотно времетраење, односот меѓу подното и празното ги има следните различни ритми на главната фасада. (Маса одбележена со: $\circ \text{ p p p}$)

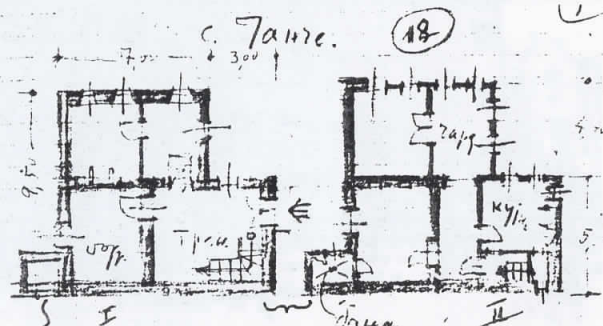
а прозорци со: p p p p p p p p

p p p p p p p p

$\text{p p p p o o o p p p}$

Во приземниот дел — „третот“ ги имаме следните ритми:

$\text{o p p o; o p p p; p p o p p p p}$

Кога дознаме дека то којат Еврејскиот канал во Мисир (Египет) кај панијата бодара од Турција да им се вратат мајстори за градење маселбите и цестовите (најчесто долге каналот. По тој повод замиснаа многу мајстори работници, акордант, од сите краиштина на својска Турција на паравно и од Падрилето. Со времето навикнаа да одат и во Маџија особено во Сирија, Грчка, Персија, Венеција. Условите за мајсторска рака се подобрија и на Балканскиот полуостров во ново ослободените држави: Грција во Св. Гора, каде темелно го изучија градскиот занат, копанигарството, зографскиот занат. Еден конкретен случај ќе изнесам: Јадранецот Нанго Ошиов. Пешков работел и угел над 30 год. во Св. Гора; се врати во своето родно место Јадранска која веќе имаше нова соградена базилика да се зографира и да се најфрај живописот. Во Скопје, сепак, во

автори на изложбата и каталогот:

Арх. Јасмина Хаџиева Алексијевска
Арх. Радомир Волиец

Скопје, 1989

Издава:

Сојуз на друштвата на архитекти на Македонија и
Архитектонски факултет - Скопје

Печатница:

"Нова Македонија" - Скопје

Тираж: 350

**Материјалот презентираан во каталогот и изложбата собран
е од следните извори:**

- Семејството на арх. Томовски Сотир
- Архив на град Скопје
- Музеј на град Скопје
- Радио-телевизија Скопје
- Архитектонски факултет Скопје, и поединци

Фотографи:

Б. Дрнков, Д. Голубовски, М. Гулески, Х. Калиновски, Ј. Хаџие-
ва-Алексијевска.

... "Но не е така лесно со зборови да се опише карактерот и духот на некоја архитектура; тоа повеќе се чувствува слично како што ја чувствуваме музиката, поезијата, сликарството и др. И архитектурата ги поетизира материјалите како поезијата зборовите"...